# QADRIYATLI YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHILARNING MA’NAVIY-AXLOQIY SIFATLARINI TARBIYALASHNING MAHALLIY VA XORIJIY TAHLILI

**Fazilov Djamoliddin Kamolitdinovich**
Qori Niyoziy nomida Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil tadqiqotchisi,pedagogika fanlari nomzodi

**Annotatsiya.** Maqolada qadriyatli yondashuv asosida o‘quvchilarning ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirishning mahalliy va xorijiy tajribalari qiyosiy tahlil qilingan. Zamonaviy ta'limda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish masalalari yoritilgan.

**Kalit so‘zlar:** qadriyatli yondashuv, ma'naviy-axloqiy tarbiya, o‘quvchi, milliy qadriyatlar, xorijiy tajriba, pedagogika.

**Аннотация.** В статье представлен сравнительный анализ отечественного и зарубежного опыта воспитания духовно-нравственных качеств учащихся на основе ценностного подхода. Особое внимание уделено интеграции национальных и общечеловеческих ценностей.

**Ключевые слова:** ценностный подход, духовно-нравственное воспитание, учащийся, национальные ценности, зарубежный опыт, педагогика.

**Abstract.** The article presents a comparative analysis of national and international experience in developing students' moral and spiritual qualities based on a value-oriented approach. Special attention is given to integrating national and universal values into education.

**Keywords:** value-oriented approach, moral education, student, national values, international experience, pedagogy.

Barcha sohalarda rivojlanib borayotgan bugungi kunda qadriyatlarga suyangan holda umumiy o‘rta ta’lim tizimida ma’naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish bo‘yicha shakllangan milliy tajribani tahlil qilish hamda uni rivojlangan xorijiy davlatlarning ilg‘or modellari bilan qiyoslash zarurati yuzaga keladi. Mazkur maqolada ushbu jarayonning bugungi kundagi holati, yutuq va muammolari qiyosiy tahlil asosida yoritiladi.

Yurtimizdagi maktab ta’limi tizimida, xususan, o‘quvchilarning ijtimoiylashuvi va bilim olish jarayonida ayrim muammolar bilan kurash-

moqda. Misol uchun, qishloq joylarida darslarni tashlab ketish holatlari va malakali o‘qituvchilarning yetishmasligi mahalliy ta’lim ekspertlari oldida turgan dolzarb vazifalardandir. Boshlang‘ich va o‘rta ta’limda bolalar intellektual qobiliyati va rivojlanishidan qat’i nazar bir guruhga birlashtiriladi. O‘zlashtira olmagan bolalar takroran o‘qishga majbur. Odatda ularga darsni muvaffaqiyatli takrorlash uchun ikkita imkoniyat beriladi va agar ular natija bermasa, maxsus ehtiyojli bolalar maktablariga o‘tkazilishi mumkin.

Sobiq sovet tuzumida ta’lim tizimida maktabni tashlab ketish tanlov sifatida qaralmas edi. O‘qituvchilar va maktab direktorlari har qanday bunday holat uchun javobgar bo‘lishgan va buning oldini olish uchun barcha choralar (shu jumladan majburiy choralar) ko‘rilgan. Bugungiday majburiy ta’lim har bir kishining bilim olishi va tarbiyalanishi shartligini anglatardi.

Bugungi kunda ba’zi o‘quvchilar oilaviy barqarorlikning yo‘qligi, yolg‘iz ota-onalar farzandlari yoki ruhiy muammolar tufayli maktabga bormay, ko‘p darslarni qoldirib kelishmoqda, bu esa ularning ma’naviy kamolotiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Bundan tashqari, turli manbalardan olingan hujjatlarning individual tahlili shuni ko‘rsatdiki, o‘qishni tashlab ketish, o‘qituvchilar yetishmovchiligi va samaradorlikning pastligi shaharlarga qaraganda qishloq joylarida ko‘proq uchramoqda, bu esa hududiy aksiologik muhitning farqlanishiga olib keladi.

O‘zbekiston pedagogikasida o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi masalasi mustaqillikdan keyingi davrda alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etdi. Bu holat, avvalo, milliy davlatchilikni mustahkamlash, milliy o‘zlikni anglash, ma’naviy merosni tiklash hamda yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan strategik vazifalar bilan uzviy bog‘liq holda shakllandi. Shu sababli, mahalliy pedagogik tadqiqotlarda tarbiya masalasi, asosan, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an’analar va ma’naviy meros bilan bog‘liq konseptlar orqali izohlanib kelinmoqda. Tarbiya jarayoni shaxsning milliy-ma’naviy qiyofasini shakllantirish, uni ijtimoiy hayotga tayyorlash va jamiyatda qabul qilingan axloqiy me’yorlarni o‘zlashtirish vositasi sifatida talqin etiladi.

O‘zbekiston pedagogik tafakkurida tarbiya, avvalo, shaxsning ma’naviy kamoloti bilan bog‘liq holda izohlanadi. Qator mahalliy tadqiqotlarda tarbiya jarayoni insonning ichki dunyosi, axloqiy pozitsiyasi, milliy g‘ururi va ijtimoiy mas’uliyatini shakllantirishga qaratilgan uzluksiz jarayon sifatida qaraladi. Xususan, Qodirov (2018) o‘z tadqiqotlarida tarbiyani milliy ma’naviyat, vatanparvarlik va milliy o‘zlikni anglash bilan chambarchas bog‘lab, uni shaxs kamolotining asosiy omili sifa-

tida talqin qiladi. Uning ishlarida tarbiya qadriyatlarga yo‘naltirilgan jarayon sifatida namoyon bo‘lib, milliy qadriyatlar umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan ustuvor qo‘yiladi va tarbiya natijasi shaxsning axloqiy barqarorligi, ma’naviy mustahkamligi bilan baholanadi

O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi o‘quvchilarda o‘quvchanlik qobiliyatini rivojlantirish uchun «o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim» yoki «bajarib o‘rganish» kabi jarayonga yo‘naltirilgan metodologiya yoki tizimni joriy qilmoqda, bu esa asosiy mutaxassislar va xodimlarni o‘qitish hamda yangi jarayonni hazm qilishlari uchun vaqt talab etadigan uzoq muddatli jarayondir.

Bulardan tashqari, O‘zbekiston maktablarida ko‘rgazmali o‘qitish, rasmlar yoki so‘zlarni ko‘rish orqali, eshitish va tinglash orqali, gapirish orqali, harakatlanish va yozish orqali o‘qitish kabi turli xil metodlar amalga oshirilmoqda. Masalan Respublikamizning Toshkent, samarqand, Surxondaryo, Farg‘ona, Buxoro shaharlarida o‘tkazilgan seminarda o‘zbek maktablariga yangi o‘qitish metodlari olib kirilib, bu mahalliy o‘zbek o‘qituvchilariga tabiiy va bevosita manbalar, masalan, filmlar va musiqa, harakatlar, flesh-kartalar, yarim tuzilgan suhbatlar va interaktiv rolli o‘yinlarni o‘z ichiga olgan keng ko‘lamli o‘quv materiallari turlari bilan dars o‘tish imkoniyatini berdi. «Hech bir bola e’tibordan chetda qolmasin» yoki «Eng chekka hududlarga yetib borish» shiorlari ostida yuqorida tilga olingan yangi o‘qitish metodlari yillar davomida respublikamizning har bir hududida olib borilmoqda.

Mazkur masalada xorijiy mamlakatlardagi tajribani ko‘radigan bo‘lsak, Indoneziya davlatidagi maktab o‘quvchilari asosan matematika, tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar, indonez tili va mahalliy dialekt bo‘lgan sunda tilini o‘rganishga qiziqadilar. Indoneziyaliklardan farqli o‘laroq, o‘zbek maktablarining yosh o‘quvchilari asosan san’at, ingliz tili, rasm va adabiyotni o‘rganishni yoqtiradilar, bu esa ularning ma’naviy va estetik tarbiyaga moyilligini ko‘rsatadi.

Qo‘shimcha ravishda, olib borilgan tadqiqotlardan shu narsa aniqladiki, Indoneziya maktab o‘qituvchilari o‘qitish jarayonida ochiq va erkinroq, o‘quv materialini o‘qitiladigan mavzuga bog‘lashda mahoratli, ovozlari aniq va misollarni o‘quvchilardan chiqarib olishda yaxshi. Boshqa tomondan, ularning o‘zbek hamkasblari ancha qattiqqo‘l va talabchan bo‘lib, mavjud materiallardan foydalanadilar, agar mavjud bo‘lsa, magnitofon, proektor kabi zamonaviy o‘qitish vositalarini ishlatadilar, aks holda qo‘llanmalar, qo‘lda yasalgan kartochkalar yoki tayoqchalar, chop etilgan yoki chizilgan rasm va shakllardan foydalanib an’anaviy o‘qitish usulini qo‘llaydilar.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda aksiologik yondashuv mustaqil va

to‘liq shakllangan metodologik asos sifatida keng qo‘llaniladi. Ayniqsa, Yevropa mamlakatlari, AQSh hamda Rossiya pedagogikasida qadriyatlarga asoslangan ta’lim va tarbiya konsepsiyalari zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Xorijiy olimlar ma’naviy-axloqiy tarbiyani faqat axloqiy me’yorlar majmui sifatida emas, balki shaxsning qiymatli yo‘nalishlari, ijtimoiy identifikasiyasi, hayotiy pozitsiyasi va faol fuqarolik ongini shakllantirishga xizmat qiluvchi kompleks jarayon sifatida tahlil qiladilar. Bu yondashuvda qadriyatlar shaxs rivojining ichki regulyatori sifatida talqin qilinib, ular insonning qaror qabul qilish, ijtimoiy munosabatlarda ishtirok etish va o‘z hayoti uchun mas’uliyat olish qobiliyatini belgilab beruvchi asosiy omil sifatida qaraladi.

G‘arb pedagogikasida aksiologik yondashuv insonparvarlik pedagogikasi, demokratik ta’lim va fuqarolik tarbiyasi konsepsiyalari bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlangan. Bu yerda tarbiya jarayoni shaxsni jamiyatga moslashtirish vositasi emas, balki uni jamiyatni ongli ravishda o‘zgartirishga qodir sub’ekt sifatida shakllantirish mexanizmi sifatida qaraladi. Shu sababli, qadriyatlar ta’limi shaxsning ichki dunyosi, shaxsiy ma’nolari va hayotiy maqsadlari bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etiladi.

Yevropa ta’lim tizimida “values education” (qadriyatlar ta’limi) konsepsiyasi keng tarqalgan bo‘lib, u o‘quvchilarda demokratik qadriyatlar, inson huquqlari, bag‘rikenglik, ijtimoiy adolat va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishga qaratilgan tizimli dasturlar orqali amalga oshiriladi. Bu konsepsiyada aksiologik yondashuv ta’lim mazmuniga tashqi qo‘shimcha sifatida emas, balki barcha fanlar va ta’lim jarayonining ichki mazmuniy asosi sifatida integrasiya qilinadi. Xorijlik olimlar ta’kidlaganidek, qadriyatlar ta’limi fanlararo xarakterga ega bo‘lib, u tarix, adabiyot, ijtimoiy fanlar, hatto tabiiy fanlar orqali ham amalga oshirilishi mumkin. Bu jarayonda o‘quvchilar qadriyatlarni tayyor qoida sifatida emas, balki bilim, tajriba va mulohaza orqali anglaydilar.

Yevropa pedagogikasida aksiologik yondashuvning muhim xususiyatlaridan biri uning demokratik tabiati hisoblanadi.

Qadriyatlar o‘quvchiga majburiy ravishda singdirilmaydi, balki munozara, bahs, refleksiya va ijtimoiy faoliyat orqali o‘zlashtiriladi. Bu yondashuvda o‘quvchining shaxsiy fikri, tanlovi va pozitsiyasi alohida qadrlanadi. Natijada, ma’naviy-axloqiy tarbiya avtoritar ta’sir emas, balki shaxsning ichki rivojiga yo‘naltirilgan jarayon sifatida shakllanadi.

Mahalliy va xorijiy yondashuvlar o‘rtasidagi yana bir jiddiy farq — bu axloqiy rivojlanish bosqichlariga bo‘lgan munosabatda ko‘rinadi. Ma-

halliy tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, bizdagi tarbiya tizimi ko‘proq «Namuna ko‘rsatish» va «Pand-nasihat» usullariga tayanadi.

Umumiy o‘rta ta’lim tizimida aksiologik yondashuvni joriy etish bo‘yicha o‘tkazilgan qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, milliy pedagogikada qadriyatlarning mazmuni mukammal ishlab chiqilgan, ammo ularni o‘quvchining ichki e’tiqodiga aylantirish texnologiyalari (Process) zamonaviylashtirishga muhtoj. Xorijiy tajribadagi «tanqidiy fikrlash», «refleksiya», «ijtimoiy loyihalash» va «raqamli fuqarolik» vositalarini milliy ma’naviy negizga (Sharqona odob, jamoaviylik, oilaparvarlik) payvand qilish orqali integrativ aksiologik tizim yaratish zarurati mavjud.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.

2. Qodirov A.. Ma’naviy-axloqiy tarbiya asoslari. – Toshkent, 2018.

3. Lev Vygotsky. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.

4. Lawrence Kohlberg. Essays on Moral Development. – New York: Harper & Row, 1981.

5. John Dewey. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.

6. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2017.

7. OECD. Global Competency Framework. – Paris, 2018.